

FAMILIA, STABILITATEA ȘI DIVORȚURILE

Vladimir Trebici

Ciclul de viață individuală se încheie cu „decesul” persoanei respective, eveniment demografic ireversibil; ciclul de viață familială — avem în vedere familia nucleară — se sfârșește prin decesul unuia din soți sau prin „divorț”, eveniment demografic care poate fi urmat de un alt eveniment demografic „recăsătoria”, adică o nouă căsătorie contractată de unul sau de ambii foști parteneri ai căsătoriei anterioare.

Ca și căsătoria, divorțul ca eveniment demografic nu mai are dubla componentă — biologică și socială — cum este cazul la evenimentele „naștere” și „deces”. El este prin excelență un fapt social, iar frecvența sa în sinul unei populații sau subpopulații — divorțialitatea — reflectă clar influența complexă a factorilor sociali, economici, culturali, psihologici etc. Așadar divorțialitatea este diferențială; nivelul ei este mult mai scăzut în rîndul populației de la sate, el este mai mare în populația urbană, iar în cadrul acesteia, are nivelurile cele mai înalte în orașele mari. Divorțialitatea variază de asemenea pe categorii socio-profesionale ca și după alte caracteristici semnificative.

Intrucît divorțul se referă la căsătorie — instituție socială și juridică, independentă de acordul celor doi parteneri după încheierea căsătoriei — el nu se poate efectua decît pe bază dreptului pozitiv sau — în societățile de tip arhaic — pe baza cutumei.

În România, aceste norme sînt înscrise în Codul Familiei din 1954, cu modificările introduse de Decretul No. 779 din 7 octombrie 1966 și de Decretul No. 174 din 30 iulie 1974. De asemenea unele norme sînt prevăzute în Codul de procedură civilă.

Divorțul și, respectiv, divorțialitatea sînt puternic influențate de o serie de factori, în cadrul cărora legislația și jurisprudența au un rol foarte important, după cum se va vedea din examinarea evoluției divorțialității în România. În ansamblu însă divorțialitatea — ca și nupțialitatea — este determinată de modelele și submodelele culturale, în care intră numeroase variabile¹. În legătură cu importanța factorului juridic în divorțialitate — ca și în alte fenomene demografice — este locul să amintim de celebrul adagiu din dreptul roman: „*Quid leges sine moribus?*” (sub formă interogativă), adică „Ce legi care nu țin seama de moravuri”, interpretarea este duală; legiuitorul trebuie să fie atent la evoluția moravurilor și a mentalităților și să adapteze deci legislația. Există însă pericolul ca o legislație foarte liberală — cum este cazul legislației divorțurilor în multe țări occidentale — să nu devină un factor incitativ pentru divorț, cum remarcă numeroși sociologi, juriști și demografi — după cum o legislație restrictivă să devină fie caducă, fie să genereze tendințe de eludare a dispozițiilor ei.

Divorțialitatea are o condiționare complexă: întregul context social o influențează într-un sens sau altul. Pe de altă parte, ea generează o serie de consecințe și implicații. Studiul factorilor și consecințelor divorțului nu poate fi decît multi- și interdisciplinar: sociologia, psihologia, dreptul și demografia se numără printre disciplinele prioritare. Demografia își are optica sa, domeniul său, modalitățile sale de investigare, cel mai adesea, de descriere și mai puțin de analiză a acestui fenomen. Interesează, în primul rînd, determinarea amplitudinii divorțialității, evoluția caracteristicilor sale în raport cu populația supusă „riscului de divorț”, consecințele sale asupra nupțialității și a fertilității căsătorilor. O serie de indici și de metode li stau la dispoziție: rate de divorțialitate după diferite caracteristici, metode de măsurare a duratei căsătoriei desfășurate prin divorț, vîrsta medie și mediană la divorț, efectele divorțului asupra ciclului de viață familială și, ceea ce este foarte important, divorțul și situația copilor rezultați din căsătoria desfășurată. Așadar, studiul demografic al divorțului trebuie să aibă drept referință căsătoria, familia, și fertilitatea; se impune deci abordarea sistemică. Cît privește cauzele și consecințele divorțurilor ele nu pot să fi decelate și interpretate corespunzător decît prin colaborare cu alte științe.

¹ Vl. Trebici, *Nupțialitatea și modelul cultural*, în: „Viitorul social”, Nr. 1, 1936.

Informația pe care o utilizează demografia se reduce la cele două surse clasice: recensămintele populației și statistica demografică curentă (statistica stării civile). Prima asigură date privind repartitia populației după sex, vîrstă și stare civilă (necăsătorită, căsătorită; văduvă și divorțată) pentru populația națională, urbană și rurală, pe județe etc. Cea de a doua ne oferă informații privind numărul divorțurilor, de asemenea la nivel național, pentru populația urbană și rurală, pe județe etc., numărul căsătoriilor din care al recăsătoriilor. Mai sînt și alte informații importante; cele mai multe s-au publicat în Anuarul demografic al Republicii Socialiste România 1974 și se referă la perioada 1957—1973; de atunci nu s-au mai publicat date detaliate cu privire la divorțuri. Cît privește cea de a treia sursă — *anchetele demografice* — cele referitoare la divorțuri sînt practic inexistente.

În cluda importanței divorțialității — după cum vom arăta în continuare — problema este absentă din literatura din țara noastră. În ultimii 30 de ani — după știința noastră — nu s-a publicat decît un articol². Un paragraf sumar consacrat problemei se găsește într-o lucrare publicată în 1982³. Cum se explică această inapetență pentru problema divorțialității? În ultimii zece ani (1976—1985) s-au înregistrat în medie anuală cîte 33 162 divorțuri față de 182 403 căsătorii, ceea ce înseamnă că practic tot a cincea căsătorie se termină cu un divorț, la o rată de nupțialitate de 8,2 căsătorii la 1000 locuitori cea de divorțialitate a fost de aproape 1,5 divorțuri la 1 000 locuitori. În zece ani 663 238 bărbați și femei au trecut din starea civilă „căsătorită” în cea de „divorțată”. Cîte sute de mii de copii minori sînt puși în situația de a suporta consecințele dramatice ale divorțurilor părinților lor?

În rîndurile de față vom încerca descrierea cea mai generală a divorțialității populației României pe baza surselor statistice amintite.

Mecanismul divorțialității — ca și în cazul altor fenomene demografice — presupune *stocuri și fluxuri*. Populația expusă riscului de divorț este populația avînd starea civilă de „căsătorită”; fluxurile sînt reprezentate de divorțuri, luate de obicei ca mărimi anuale. Întrucît divorțurile afectează căsătoriile, populația expusă riscului de divorț o reprezintă promoțiile de căsătorii⁴. O promoție de căsătorii cuprinde persoane de sex masculin și feminin de diferite vîrste, în fond o repartitie statistică, care se caracterizează printr-o *intensitate*, măsurată de rata totală de primo-nupțialitate și printr-un *calendar*, a cărui expresie este vîrsta medie la prima căsătorie. De aceea analiza divorțialității trebuie să aibă în vedere promoțiile de căsătorii, iar în cadrul acestora, descendența atinsă la diferite durate (număr de copii). Divorțul afectează căsătoria la un anumit moment al duratei acesteia; divorțialitatea, ca fenomen de masă, se caracterizează printr-un calendar, exprimat de durata medie (în ani) a unei căsătorii desfăcute de divorț, iar intensitatea este dată de rata totală a divorțurilor revenind la o căsătorie. Nu toți acești indici vor fi prezentați, parțial și din cauza lipsei de date statistice.

Să începem cu populația avînd starea civilă „divorțată”, determinată cu prilejul recensămintelor populației.

Tabelul 1

Numărul populației avînd starea civilă divorțată la recensămintele din 1956, 1966 și 1977 (pe sexe)

Anul recensămîntului	Total persoane divorțate	% în populație totală	Masculin		Feminin	
			Persoane divorțate	% în populația masculină	Persoane divorțate	% în populația feminină
1956	173 870	0,99	42 402	0,50	131 468	1,46
1966	289 187	1,51	77 871	0,83	211 316	2,17
1977	422 674	1,96	149 259	1,40	273 415	2,50

² I. Gândac și T. V. Bîrsan, *Din statistica divorțurilor în țara noastră*, în: „Revista de statistică”, Nr. 6, 1967

³ Vl. Trebici, *La situation démographique de la Roumanie*, în: *Natalité et politiques de population en France et en Europe de l'Est*. Travaux et Documents, Cahier Nr. 98 (INED) P. U. F., Paris, 1982.

⁴ O promoție de căsătorii — prin analogie cu generația — înseamnă numărul căsătoriilor încheiate într-o perioadă oarecare, de obicei un an calendaristic.

În primul rînd, se constată creșterea foarte rapidă a numărului persoanelor divorțate și a ponderii lor în populația totală.

Tabelul 2

Ritmul mediu anual de creștere a populației totale și a populației divorțate (în %)

Perioada	Ritmul mediu de creștere (%)		De cîte ori ritmul populației divorțate depășește pe cel al populației totale
	a populației	a populației divorțate	
1956—1966	0,9	5,2	5,8 ori
1966—1977	1,1	3,6	3,3 ori
1956—1977	1,0	4,3	4,3 ori

În perioada 1956—1966 creșterea populației divorțate avea un ritm de aproape șase ori mai mare ca cel al populației totale. Explicația trebuie căutată în divorțialitatea foarte ridicată din anii 1956—1966. Într-adevăr, rata de divorțialitate din perioada amintită a fost de 1,82 divorțuri la 1 000 locuitori, sau în medie 33 724 divorțuri anual (67 448 persoane divorțate). Se pare că în perioada 1946—1959 cînd am asistat la o „explozie nupțială” („marriage boom”) s-a înregistrat și o explozie a divorțialității, stopată de legislație la sfîrșitul anului 1966. În schimb, ritmul de creștere a populației divorțate între 1966 și 1977 depășea doar de 3,3 ori pe cel de creștere a populației totale, în mare măsură ca efect al Decretului No. 779 din 1966. Pentru întreaga perioadă 1956—1977 rata de creștere a populației divorțate, de 4,3 % anual, depășește de 4,3 ori ritmul de creștere a populației totale. Cea mai simplă extrapolare ilustrativă ne arată că în condițiile ritmului de 4 %, populația divorțată ar ajunge, în 1990, la circa 700 000 persoane, ceea ce ar însemna circa 3 % în populația totală.

Pe sexe, se remarcă o diferență în favoarea populației masculine. Deși ponderea acesteia a fost de 0,50 % (1956), 0,83 % (1966) și 1,40 % (1977), față de feminin 1,46 % (1956), 2,17 % (1966) și 2,50 % (1977), creșterea numărului absolut al bărbaților divorțați a fost mai accelerată decît cel al femeilor divorțate.

Pentru a înțelege acest fenomen va trebui spus anticipat că șansele de recăsătorie și deci de participare la mai multe evenimente de recăsătorie ale bărbaților sînt mult mai mari decît ale femeilor divorțate. Cît privește situația pe mediile sociale, proporția persoanelor divorțate

Tabelul 3

Populația divorțată după sex și grupe de vîrstă la recensămîntul din 1977, 15—74 ani

Grupa de vîrstă	Bărbați	Femei	Femei divorțate la 100 bărbați divorțați
TOTAL	147 554	268 375	182
15—19 ani	3 411	12 488	366
20—24 „	20 388	34 893	171
25—29 „	26 689	35 661	134
30—34 „	21 668	29 305	135
35—39 „	24 745	35 192	142
40—44 „	14 539	27 249	187
45—49 „	11 201	26 316	235
50—54 „	9 374	24 306	259
55—59 „	4 965	14 686	296
60—64 „	4 719	13 096	278
65—69 „	3 756	9 618	256
70—74 „	2 099	5 568	265

În populația urbană, în 1977, a fost de circa 2,9% în timp ce în populația rurală ea s-a ridicat la 1,1%, cu diferențe notabile la bărbați (mai redusă) față de femei.

Cum se prezintă repartitia persoanelor divorțate după sex și vîrstă?

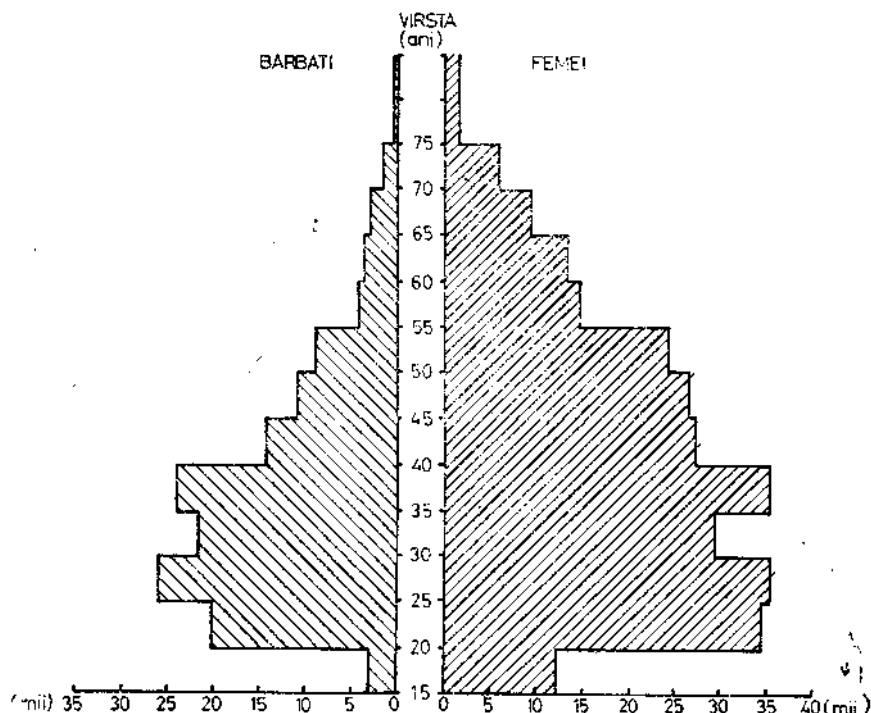

Fig. 1 — Repartitia persoanelor divorțate după sex și grupe de vîrstă (1977)

Vîrsta medie a bărbaților divorțați a fost de 37,4 ani, a femeilor de circa 39 ani. Dacă luăm în considerare și femeile divorțate din grupa „75 ani și peste”, vîrsta medie este mai mare. Să nu pierdem din vedere faptul că la prima căsătorie vîrsta medie a bărbaților, în perioada 1961—1984, a fost de 25,22 ani, iar a femeilor, de 21,87 ani, cu o diferență de 3,35 ani. Dacă șansele femeilor divorțate pe „piața matrimonială” (recăsătorie) ar fi aceleași cu ale bărbaților, vîrsta lor medie ar fi mult mai redusă. Populația feminină divorțată apare astfel mai îmbătrînită față de populația masculină; probabilitatea de recăsătorie pentru femei scade rapid o dată cu vîrsta. Desigur, mai sînt și alți factori.

Populația divorțată este alimentată de fluxurile anuale de divorțuri și scade ca urmare a deceselor și recăsătoriilor. Să examinăm deci divorțurile și recăsătoriile. Pentru a fixa de la început un reper, vom spune că în ultimii ani (1980—1984) numărul mediu de divorțuri a fost 33 663 sau 67 326 bărbați și femei au pierdut statutul de căsătorit pentru a dobîndi pe cel de divorțat. Rata brută de divorțialitate a fost de 1,50 divorțați la 1 000 locuitori. În aceeași perioadă numărul mediu al căsătoriilor a fost de 173 606 (347 211 bărbați și femei au obținut statutul de „căsătorit”, pierzînd pe cel de „celibatar”, „văduv” și „divorțat”). În cadrul căsătoriilor numărul bărbaților care s-au recăsătorit din starea civilă de divorțat a fost de 20 128, reprezentînd 11,6% din totalul bărbaților ce s-au căsătorit în 1980—1984, iar al femeilor divorțate ce s-au recăsătorit a fost de 17 669 (10,2% din totalul femeilor căsătorite în perioada respectivă). La 100 de căsătorii încheiate în perioada 1980—1984 reveneau circa 19 divorțați (aproximativ 1 divorț la 5 căsătorii).

Cum au evoluat acești indici de-a lungul anilor?

În perioada interbelică — nu avem date decît pentru anii 1930—1940 — rata brută de divorțialitate a fost de 0,55 divorțuri în populația națională, de 1 divorț la 1 000 locuitori (populația urbană) și de 0,28 divorțuri la 1 000 locuitori (populația rurală).

Nivelul divorțialității era foarte scăzut în comparație cu nivelul de astăzi. De remarcat totuși că divorțialitatea populației urbane a fost de 3,6 ori mai ridicată ca în mediul rural, ceea ce este o primă indicație în legătură cu cele două comportamente demografice (în cazul de față, comportamentele divorțiale): urban și rural.

În perioada postbelică atât nupțialitatea cit și divorțialitatea cunosc niveluri ridicate cu o evoluție ce va fi examinată în continuare.

Tabelul 4

Numărul divorțurilor și divorțialitatea în anii 1946—1985

Anul	Numărul divorțurilor	Divorțuri la 1 000 locuitori	Divorțuri la 100 căsătorii	Anul	Numărul divorțurilor	Divorțuri la 1 000 locuitori	Divorțuri la 100 căsătorii
1946	21 536	1,36	11,6	1967	48	x	0,03
1947	19 561	1,23	12,6	1968	4 023	0,20	2,7
1948	17 867	1,12	10,0	1969	6 991	0,35	5,0
1949	21 337	1,33	11,5	1970	7 865	0,39	5,4
1950	23 941	1,47	12,6	1971	9 570	0,47	6,4
1951	20 273	1,23	11,9	1972	11 254	0,54	7,2
1952	23 379	1,41	13,8	1973	14 472	0,69	8,5
1953	21 868	1,30	12,5	1974	17 951	0,85	10,2
1954	28 582	1,68	13,9	1975	34 479	1,62	18,3
1955	31 148	1,80	15,8	1976	35 945	1,68	18,4
1956	29 142	1,66	14,2	1977	25 726	1,19	12,9
1957	33 091	1,86	16,2	1978	33 190	1,52	16,5
1958	35 384	1,96	16,8	1979	35 855	1,63	18,1
1959	30 937	1,69	15,9	1980	34 130	1,54	18,7
1960	36 947	2,01	18,7	1981	33 635	1,50	18,4
1961	33 373	1,80	18,5	1982	33 164	1,48	19,0
1962	38 095	2,04	20,6	1983	34 534	1,53	21,1
1963	36 129	1,92	20,7	1984	32 853	1,45	20,0
1964	35 145	1,86	20,7	1985	32 587	1,43	20,2
1965	36 914	1,94	22,5				
1966	25 804	1,35	15,1				

Chiar din primii ani din perioada postbelică divorțialitatea se situează la un nivel înalt, depășind de 2—2,5 ori nivelul atins în perioada 1930—1940.

Există o „recuperare” a divorțurilor aminate în timpul anilor de război, așa cum întărim „recuperarea” căsătoriilor și nașterilor? Răspunsul este afirmativ. Trebuie însă să avem în vedere și faptul că în perioada postbelică nupțialitatea a cunoscut niveluri fără precedent ceea ce permite să se vorbească de o „explozie nupțială” (în sensul lui J. Hajnal), în anii 1946—1959⁵: o nupțialitate ridicată este *ipso facto* favorabilă unei divorțialități înalte. Pe de altă parte, o divorțialitate ridicată influențează rata de nupțialitate prin recăsătorii din starea civilă de divorțat.

Evoluția divorțialității în anii 1946—1985 este marcată de impactul legislației familiei. Creșterea ei este sistematică — cu oscilații nesemnificative până în 1966: în anii 1960 și 1962 se înregistrează niveluri record: 2,01 și respectiv 2,04 divorțuri la 1000 locuitori (o căsătorie din cinci se desface prin divorț). În anul 1967 numărul divorțurilor a fost de 48 față de 25 804, în 1966. Urmează apoi o creștere a numărului divorțurilor și a divorțialității, timidă în anii 1968—1971, apoi tot mai rapidă. În anii 1975—1976, divorțialitatea cunoaște un nou record: 1,62 și 1,68 divorțuri la 1000 locuitori. Este acidoicelnic efectul Decretului Nr. 174/1974.

Evoluția ulterioară este intrucitivă sinuoasă, cu o tendință de stabilizare în jurul valorii de 1,50 divorțuri la 1000 locuitori; în anii 1984—1985 tendința este de ușoară scădere. O estimare prospectivă este încă prematură, în schimb interpretarea sistemică se impune de la sine. Într-adevăr, considerind familia și căsătoria drept sisteme cibernetice, în cadrul funcționării lor se produc anomalii care tulbură homeostazia sistemului. Efectele de „feed-back” (divorțialitatea) „reajustează” sistemul. Desigur, este vorba de o ipoteză. Oricum, faptul că o bună parte din cei divorțați se recăsătoresc este o dovadă că propensiunea pentru căsătorie este puternică; dacă divorțurile sînt urmarea eșecurilor căsătoriilor, în schimb recăsătoria tinde să repare sistemul matrimonial.

⁵ Vl. Trebici și I. Ghinoiu, *Demografie și etnografie*, București, Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 88—103.

Într-adevăr, ce se întâmplă cu persoanele divorțate? În mod automat ele intră în subpopulația avînd starea civilă divorțată (sporind deci „stocul” acestei populații): din această categorie, se alimentează „recăsătorile”. Practic, promoțiile de recăsătorii se constituie din persoanele divorțate din „stocul” populației divorțate și din „recolta” curentă anuală a promoțiilor divorțurilor. Nu cunoaștem care este „durata de așteptare” a persoanelor divorțate înainte de a participa din nou la „piața matrimonială” (recăsătorii). De fapt, ar trebui să cunoaștem următoarele secvențe: durata căsătoriei desfăcute prin divorț, stagiul petrecut de o persoană divorțată în starea civilă divorțată și momentul începerii secvenței recăsătoriei. Nu avem informații pe care le-am putea obține fie prin prelucrarea datelor statistice oficiale, fie prin anchete. În perioada 1961—1966, cînd divorțialitatea este foarte intensă, durata medie a unei căsătorii desfăcute prin divorț era de 6—7 ani, vîrsta medie a soțului la divorț era de 34—34,5 ani, a soției a fost de 30,5—31 ani, cu aceeași diferență ca și la vîrsta avută la prima căsătorie (circa 3,5 ani). Mai tîrziu, după reducerea divorțialității (Decretul Nr. 779/1966), durata medie a crescut la 10—11 ani, iar vîrsta medie a sporit la 36,5 ani (bărbați) și circa 33 ani (femei). În ultimii ani, tendința se apropie de perioada 1961—1966.

Tabelul 5

Numărul bărbaților ce divorțează în fiecare an și numărul bărbaților divorțați ce se recăsătoresc în fiecare an

Anul	Bărbați ce divorțează	Bărbați divorțați ce se recăsătoresc	Bărbați recăsătoriti în totalul căsătoriilor (%)	Divorțați recăsătoriti față de cei ce divorțează (%)
1957	33 091	23 242	11,4	70,2
1958	35 384	25 176	11,9	71,2
1959	30 937	22 720	11,7	73,4
1960	36 947	24 821	12,6	67,2
1961	33 373	24 024	13,3	72,0
1962	38 095	25 970	14,1	68,2
1963	36 129	26 510	15,2	73,4
1964	35 145	26 573	15,7	75,6
1965	36 914	26 399	16,1	71,5
1966	25 804	25 538	14,3	99,0
1967	48	14 368	9,3	
1968	4 023	10 025	6,8	249
1969	6 991	8 679	6,2	124
1970	7 865	8 300	5,7	105,5
1971	9 570	8 094	5,4	84,6
1972	11 254	8 111	5,2	72,1
1973	14 472	9 711	5,7	67,1
1974	17 951	10 521	6,0	58,6
1975	34 479	15 573	8,3	45,2
1976	35 945	20 902	10,7	58,1
1977	25 726	18 598	9,3	72,3
1978	33 190	20 278	10,1	61,1
1979	35 855	21 111	10,7	58,9
1980	34 130	20 434	11,2	60,0
1981	33 635	20 562	11,2	61,1
1982	33 164	20 083	11,5	60,6
1983	34 534	19 587	12,0	56,7
1984	32 853	19 975	12,2	60,8
TOTAL	747 504	525 885	10,6	70,4

Cum spuneam, o parte importantă a persoanelor divorțate se recăsătoresc. Recăsătorie persoanelor divorțate este în competiție cu recăsătorie persoanelor văduve, fiind avantajată.

O imagine generală se obține, pentru perioada 1957—1984.

Datele din tabel permit cîteva constatări semnificative. Să amintim că recăsătoriile din starea civilă de „divorțat (ă)” se alimentează atît din populația divorțată („stoc”), aflată în această situație de mai multă vreme, cît și din promoțiile de divorțați ale fiecărui an („recolta”

Tabelul 6

Numărul femeilor ce divorțează în fiecare an și numărul femeilor divorțate ce se recăsătoresc în fiecare an

Anul	Femei ce divorțează	Femei divorțate ce se recăsătoresc	Femei recăsătorite în totalul căsătoriilor (%)	Divorțate recăsătorite față de cele ce divorțează (%)
1957	33 091	18 008	8,8	54,4
1958	35 384	19 787	9,4	55,9
1959	30 937	18 634	9,6	60,2
1960	36 947	20 477	10,4	55,4
1961	33 373	20 731	11,5	62,1
1962	38 095	22 926	12,4	60,2
1963	36 129	23 185	13,3	64,2
1964	35 145	23 668	14,0	67,3
1965	36 914	23 139	14,1	62,7
1966	25 804	23 176	13,5	89,8
1967	48	13 927	9,0	.
1968	4 023	9 833	6,7	244,9
1969	6 991	8 158	5,8	116,7
1970	7 865	7 795	5,4	99,1
1971	9 570	7 370	4,9	77,0
1972	11 254	7 380	4,7	65,6
1973	14 472	8 489	5,0	58,7
1974	17 951	8 987	5,1	50,1
1975	34 479	12 915	6,9	37,5
1976	35 945	17 482	8,9	48,6
1977	25 726	15 517	7,8	60,3
1978	33 190	16 752	8,3	50,5
1979	35 855	17 409	8,8	48,6
1980	34 130	17 565	9,6	51,5
1981	33 635	17 798	9,7	52,9
1982	33 164	17 938	10,3	54,1
1983	34 534	17 395	10,6	50,4
1984	32 853	17 647	10,8	53,7
TOTAL	747 504	454 088	9,2	60,7

curentă"). Situația este similară cu stocul de fonduri fixe, de intrările și ieșirile anuale de fonduri fixe. Prin urmare, vom avea și aici un sold : diferența dintre divorțurile anuale și persoanele divorțate care se recăsătoresc. Diferența stabilită în raport cu căsătoriile ne-ar da *căsătoriile nete* ; diferența dintre divorțurile anuale și persoanele divorțate ce se recăsătoresc ne-ar oferi un indicator al *divorțurilor nete*. Pentru întreaga perioadă 1957—1984 acest sold este de 221 619 bărbați rămași necăsătoriți (30% în raport cu numărul total al bărbaților ce divorțează) și 293 416 femei (40%). Este stocul neabsorbit al persoanelor divorțate care, în anii următori, își va schimba statutul fie prin recăsătorie, fie prin deces. Se constată că acest stoc este mai mare la femei, cum am văzut de altfel și la repartitia populației după stare civilă. Femeile se recăsătoresc mai greu în comparație cu bărbații divorțați ; un factor suplimentar îl reprezintă și supramortalitatea masculină care face ca numărul femeilor supraviețuitoare să crească cu vîrsta.

Capacitatea de absorbție a „pieței matrimoniale” se reduce însă, în condițiile scăderii nupțialității — tendință începută din 1978—1979 și care se va continua. De aceea în raport cu numărul anual al divorțurilor proporția persoanelor divorțate ce se recăsătoresc este mult mai redusă în anii 1978—1984 decît a fost în anii 1957—1966. În totalul căsătoriilor ponderea recăsătoriilor la bărbați se apropie de 11%, a femeilor de circa 9%.

Să conchidem că datele nu ne permit să afirmăm că ar exista o tendință de refuz a recăsătoriei, sau chiar a căsătoriei, cum se constată în numeroase țări occidentale.

Să vedem ce particularități are divorțialitatea din punct de vedere al populației urbane și rurale, ca și din punct de vedere teritorial.

Caracterul diferențial al divorțialității se vedește în populația urbană și rurală, ca de altfel și cel al nupțialității. Nivelul divorțialității a fost și continuă să fie mai ridicat în sinul populației urbane, după cum atestă datele din tabelul 7.⁶

⁶ VI. Trebici, *Satul românesc și țărînimă : aspecte demografice*, în vol. *Satul românesc*, Studii, București, Edit. Academiei, 1985, p. 88—89.

Tabelul 7

Ratele de divorțialitate ale populației urbane și rurale din România,
1930–1939 și 1948–1984

Anii	Divorțuri la 1 000 locuitori		De câte ori urbanul este mai mare ca ruralul
	urban	rural	
1930–1934	0,88	0,36	2,4 ori
1935–1939	1,89	0,51	3,7 „
1948–1957	2,59	1,09	2,4 „
1958–1966	3,56	0,98	3,6 „
1967–1974	0,85	0,17	5,0 „
1975–1980	2,32	0,82	2,8 „
1981	2,37	0,72	3,3 „
1982	2,29	0,71	3,2 „
1983	2,33	0,76	3,1 „
1984	2,24	0,67	3,3 „

În medie, divorțialitatea populației urbane este de cel puțin trei ori mai înaltă decât cea a populației rurale. Desigur, trebuie să avem în vedere și particularitățile calculului ratei brute de divorțialitate, puternic influențată de structura populației, de căsătorii etc. Este însă limpede că avem de-a face cu două tipuri de comportament față de căsătorie, de divorț și familie, care exprimă cele două modele culturale: urban și rural. Ar fi necesar de investigat aportul migrației sat-orăș la nupțialitatea din urban, aportul recăsătoriilor etc., ceea ce se va întreprinde cu alt prilej. De o omogenizare la divorțialitate nu poate fi vorba, așa cum este cazul la alte fenomene demografice.

Evoluția divorțialității în cele două medii arată mai întâi diferențele de nivel și de asemenea o alură divergentă între cele două curbe în perioada 1957–1966. Redresarea divorțialității populației după 1970 este mai modestă în ambele medii; nu se mai ating nivelurile extrem de ridicate din perioada 1957–1966.

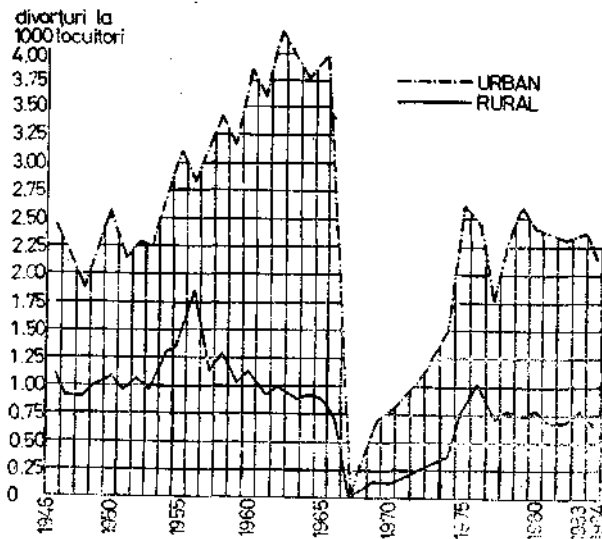

Fig. 2 — Evoluția divorțialității populației urbane și rurale a României, 1946–1984

Dacă în ultima analiză nivelul divorțialității populației urbane poate fi pus în legătură cu factorii care explică urbanizarea, atunci este firesc ca divorțialitatea pe județe și pe provincii

istorice să varieze în funcție de nivelul de urbanizare, de proporția orașelor mari (nupțialitatea și divorțialitatea cresc în raport cu mărimea orașelor). Iată situația divorțialității pe provincii istorice.⁷

Tabelul 8
Divorțialitatea pe provincii istorice, 1966—1984

Anii	România	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	Municipiul București
1966—1970	0,45	0,30	0,37	0,47	0,32	0,56	0,38	0,40	1,46
1971—1975	0,84	0,54	0,64	0,84	0,59	1,02	0,75	0,79	2,66
1976—1980	1,51	1,21	1,32	1,64	1,32	1,82	1,33	1,35	3,14
1981	1,50	1,13	1,30	1,76	1,30	1,87	1,29	1,29	3,53
1982	1,48	1,13	1,30	1,55	1,33	2,03	1,27	1,29	3,16
1983	1,53	1,04	1,35	1,62	1,41	2,02	1,33	1,31	3,15
1984	1,45	1,19	1,25	1,45	1,31	1,87	1,28	1,37	2,76

Nivelurile cele mai scăzute ale divorțialității se înregistrează în provinciile Oltenia, Moldova, Muntenia; Transilvania și Crișana — Maramureș au o poziție mijlocie, cele mai înalte niveluri — în Dobrogea, Banat și Municipiul București (2,5 ori, peste media națională).

Desigur, legătura cu nivelul de urbanizare — și deci de industrializare — se impune de la sine, ca și în cazul nupțialității. Și mai clar apare această tendință dacă luăm divorțialitatea pe județe.

Județele cu cea mai scăzută divorțialitate — Sălaj, Olt, Vaslui etc. — sînt mai puțin industrializate și urbanizate; divorțialitatea cea mai înaltă se întâlnește în județele Constanța, Arad, Brașov, Hunedoara, Prahova, Timiș și evident, în Municipiul București, deci acolo unde industrializarea și urbanizarea sînt de dată mai veche. Divorțialitatea din Municipiul București este de peste 4 ori mai înaltă ca în județul Sălaj; divorțialitatea din județul Brașov este de două ori mai înaltă decît în județul limitrof Covasna.

Tabelul 9
Divorțialitatea pe județe, 1980—1984 (în ordine crescătoare)

Nr. crt.	Județul	Rata de divorțialitate	Nr. crt.	Județul	Rata de divorțialitate
1.	Sălaj	0,69	22.	Vrancea	1,32
2.	Olt	0,81	23.	Bacău	1,35
3.	Vaslui	0,86	24.	Mureș	1,35
4.	Buzău	0,88	25.	Neamț	1,35
5.	Covasna	0,88	26.	Vâlcea	1,35
6.	Ialomița	0,88	27.	Suceava	1,43
7.	Teleorman	0,91	28.	Iasi	1,46
8.	Botoșani	0,95	29.	Dimbovița	1,47
9.	Harghita	0,99	30.	Sibiu	1,47
10.	Bistrița-Năsăud	1,02		ROMÂNIA	1,50
11.	Călărași	1,04	31.	Brăila	1,55
12.	Cluj	1,06	32.	Argeș	1,56
13.	Giurgiu	1,06	33.	Galați	1,73
14.	Maramureș	1,12	34.	Caraș-Severin	1,73
15.	Dolj	1,13	35.	Constanța	1,75
16.	Satu-Mare	1,13	36.	Arad	1,81
17.	Alba	1,20	37.	Brașov	1,82
18.	Bihor	1,24	38.	Hunedoara	1,87
19.	Gorj	1,29	39.	Prahova	1,93
20.	Mehedinți	1,29	40.	Timiș	2,05
21.	Tulcea	1,29	41.	Municipiul București	2,99

⁷ Vl. Trebici și I. Hristache, *Demografia teritorială a României*, București, Edit. Academiei, 1986, p. 82.

Descrierea generală a divorțialității populației României pune în evidență câteva aspecte: creșterea divorțialității, caracteristică, desigur, tranziției demografice, legătura generală dintre nivelul nupțialității și al divorțialității, raportul dintre urbanizare și divorțialitate, efectul legislației. Partea cea mai grea este însă analiza cauzelor divorțialității, care va trebui întreprinsă cât mai curînd. Pentru aceasta avem nevoie de date statistice mai detaliate și de anchete sociologice, juridice, psihologice. Sînt necesare de asemenea teorii și modele ale nupțialității și divorțialității. În literatura internațională există o mare diversitate de teorii și modele. Amintim pe cele ale lui L. Roussel², A. Girard, P. Festy, G. Becker. Desigur, trebuie început cu analiza nupțialității și a modelelor matrimoniale, a „pieței matrimoniale” etc.

Dar factorii, motivațiile, caracteristicile căsătoriei și divorțului, valabile pentru societatea occidentală, nu sînt aceleași pentru societatea românească, în care există alte modele culturale.

O atenție deosebită trebuie acordată studiului tendințelor noi: scăderea nupțialității, creșterea vârstei medii la prima căsătorie, eventuala apariție a „cohabitării juvenile”, nivelul ridicat al nupțialității. Cum am mai spus, importanța divorțialității, ca fenomen social, impune organizarea neîntîrziată a unor anchete și studii, cu participare multidisciplinară.

² L. Roussel, *Mariages et divorces. Contribution à une analyse systématique des modèles matrimoniaux*. În: „Population” (I. N. E. D.), Nr. 6, 1980.